

آموزش کارآفرینی

Entrepreneurship Education (EE)

برنامه‌هایی برای آموزش دانش ایجاد کار و بهبود مهارت‌های مرتبط با آن و تقویت نگرش نسبت به تغییر و راه‌اندازی کسب‌وکار.

کشورها پس از مواجهه با مشکلات اقتصادی به سمت آموزش کارآفرینی (EE) تمایل پیدا کردند (Sluis et al., 2008)، به طوری که امروزه رشد آموزش کارآفرینی در سراسر جهان به خوبی شناخته شده است (Katz, 2003; Torrance, 2013). در دو دهه گذشته، برنامه‌های آموزش کارآفرینی و ارائه گواهی‌نامه‌های مختلف برای دانشجویان مقطع کارشناسی در رشته‌های مختلف (افزون بر دانشجویانی که در مدارس کسب‌وکار مشغول به تحصیل هستند) رواج یافته است. این برنامه‌های آموزشی بسیار متنوع بوده و واحدهای درسی از رشته‌های مختلف دانشگاهی را با یکدیگر ادغام می‌کنند (Shartrand et al., 2010).

در حال حاضر، اهمیت کارآفرینی در هر جامعه بر کسی پوشیده نیست. سازمان‌های کارآفرین در قامت بازیگران مهم در اقتصادهای سرمایه‌داری شناخته می‌شوند و نقش مهمی در روند تجدید حیات دارند که اقتصاد بازار را تعریف می‌کنند. آنها سازمان‌های پویایی هستند که نوآوری، تغییر و رشد بهره‌وری را هدایت می‌کنند (Pittz, 2014). پیش‌فرض‌هایی مبنی بر ارتباط بین آموزش کارآفرینی و رشد

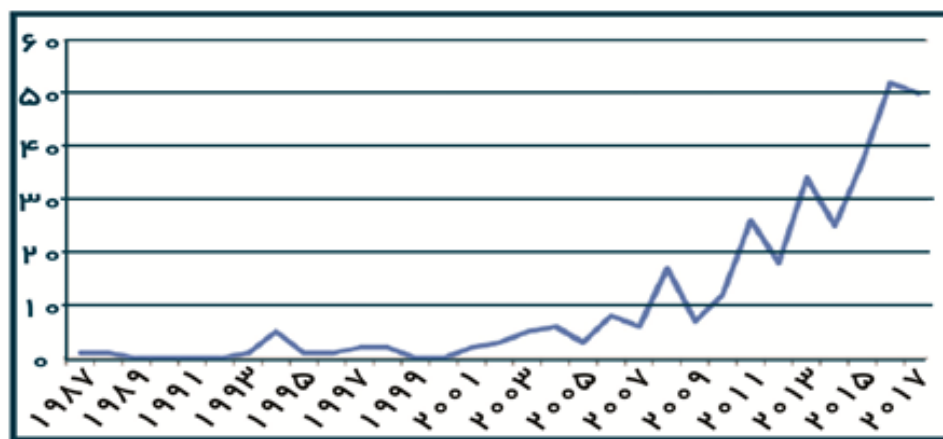
اقتصادی امیدوارکننده، ایجاد فرصت‌های شغلی و توسعه اقتصادی وجود دارد که پژوهشگرانی بررسی و تأیید کرده‌اند (Dzisi, 2008; Ligthelm, 2007; Mojica et al., 2010; Pacheco et al., 2010).

آپاریسیو و همکاران (2019) نشان دادند که میزان توجه محققین به آموزش کارآفرینی در طول زمان رشد چشمگیری داشته است و همچنان یکی از موضوعات جذاب تحقیق در زمینه کارآفرینی به شمار می‌رود. نمودار ۱ روند مقالات علمی پیرامون این زمینه را نشان می‌دهد.

تاریخچه آموزش کارآفرینی

کنز (2003) تحقیقات کاملی درباره زمینه‌های تاریخی آموزش کارآفرینی انجام داده است. او پیشینه این آموزش را به ۱۹۴۷ و تلاش‌های دانشگاه هاروارد نسبت می‌دهد. او می‌گوید برنامه‌های آموزشی کارآفرینی در دهه ۱۹۷۰ گسترش زیادی داشته است. دانشگاه کالیفرنیا جنوبی اولین دوره MBA را در مرکز کارآفرینی در ۱۹۷۱ و دوره کارشناسی را پس از آن در ۱۹۷۲ شروع کرده است. امروزه، بیش از ۱۶۰۰ مؤسسه آموزش عالی در آمریکا، دوره‌های مربوط به کارآفرینی را با بیش از ۲۷۵ هیئت علمی ارائه می‌دهند و نزدیک به ۵۰ مجله نیز به حوزه کارآفرینی اختصاص دارد.

گیب (1993) رشد برنامه‌های آموزش کارآفرینی را در بریتانیا مورد بررسی قرار داد و بیان کرد که این برنامه‌های

نمودار ۱. تحقیقات علمی پیرامون آموزش کارآفرینی (Aparicio et al., 2019)

آموزشی از دهه ۱۹۸۰ رشد داشته است. امروز آموزش کارآفرینی یکی از حوزه‌های در حال رشد آموزش جهانی است (Solomon, 2007).

اهمیت و اهداف آموزش کارآفرینی

کارآفرینی به مثابه راه‌حلی برای رویارویی با تقاضاهای سریع اقتصادی در سراسر جهان و راهی برای توسعه اقتصادی پایدار شناخته شده است (Birch, 1987; Acs and Audretsch, 2010). ونپراگ و ورسلوت (2007) چهار مزیت اقتصادی کارآفرینی را بیان می‌کنند: ایجاد شغل، نوآوری، بهره‌وری و رشد و در نهایت ظرفیت افزایش «بهره‌وری» از راه افزایش رضایت یا درآمد. نتایج تحقیقات مختلف نشان می‌دهد که برنامه‌های آموزشی می‌توانند نگرش‌ها و فعالیت‌های کلی کارآفرینانه را بهبود بخشند و بنابراین الهام‌بخشی (برای مثال، ساختاری حاوی عنصر احساسی) تأثیرگذارترین مزیت آموزش کارآفرینی است (Souitaris et al., 2007).

گاراوان و اوسینید اهداف برنامه‌های آموزش کارآفرینی را شناسایی و آماده‌سازی کارآفرینان بالقوه، توانمندسازی یادگیرندگان برای کسب‌وکار، تمرکز بر تحقیقات بازار، تحلیل رقبای، تأمین مالی و به‌طورکلی مسائل مرتبط با پروژه‌های کارآفرینانه، بهبود رفتارهای مستقل و ریسک‌پذیری و در نهایت توانمندی یادگیرندگان برای راه‌اندازی کسب‌وکار می‌دانند (Garava and OCinneide, 1994: 15).

فرشیر و وبر (2013) معتقدند که آموزش کارآفرینی دارای دو هدف است: اول، تعیین چگونگی یادگیری دانشجویان در مورد توسعه دانش کارآفرینانه برای تغییر ذهنیت، نگرش و مطلوبیت کارآفرینی و دوم، یاد گرفتن اینکه چگونه با کسب مهارت‌های مختلف مدیریتی و کارآفرینی، یک کارآفرین شوند.

اهداف آموزش کارآفرینی به‌طورکلی کسب دانش مربوط به کارآفرینی، تعیین و تقویت ظرفیت، استعداد و مهارت کارآفرینی، القای مخاطره‌پذیری و تقویت نگرش برای

پذیرش تغییر می‌باشد (احمدپور داریانی، ۱۳۸۳). هانون و اسکات نیز نتایج کوتاه‌مدت و بلندمدت آموزش کارآفرینی را به‌صورت زیر برشمردند:

۱. نهادینه کردن ارزش‌ها و باورهای کارآفرینانه؛
۲. ایجاد انگیزه و الهام‌بخشی در فراگیری به‌سوی مسیر شغلی کارآفرینانه؛
۳. توسعه توانایی‌های کلیدی کارآفرینانه؛
۴. آمادگی برای خویش‌فرمایی و کار مستقل؛
۵. استفاده از تمامی مهارت‌ها و توانایی‌های فردی؛
۶. تغییر در نگرش و ایجاد علائق کارآفرینانه (عزیزی و طاهری، ۱۳۹۳).

آموزش کارآفرینی

ازمنظر آموزش، کارآفرینی دارای سه عنصر اکتسابی است که شامل زیربنای فلسفی و نظری، مشخصه‌های شخصیتی و مهارت‌های کلیدی (Kourilsky, 1995) می‌شود و لذا بیانگر این است که آموزش کارآفرینی صرفاً مبتنی بر نظر نیست و باید تلفیقی از نظر و عمل باشد (خنیفر و همکاران، ۱۳۹۲).

وورن و نیمن (1999) الگوی EP را برای تدوین سرفصل‌های درسی دانشگاهی معرفی کردند که با عناصری ارتباط دارد که سبب عملکرد کارآفرینانه می‌شوند. آنها الگوی برنامه‌ریزی درسی مربوط به کارآفرینی را براساس فرمول خطی معرفی می‌کنند، چراکه معتقدند این الگوی خطی به این معناست که عملکرد کارآفرینانه (EP) تابعی از انگیزه (M) و مهارت‌های کارآفرینانه (E/S) و کسب‌وکار (B/S) و به شرح زیر است:

$$EP = F [M (E/S * B/S)]$$

براساس این فرمول، برنامه‌های آموزشی باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که سه سازه کلیدی این الگو را زیر پوشش قرار دهند.

سولومون و همکارانش (2002) پس از مرور ادبیات و با تحلیلی جامع بیان کردند که آموزش کارآفرینی باید حاوی دروس مهارت‌ساز در مذاکره، رهبری، توسعه محصول جدید، تفکر خلاق و درگیری در نوآوری‌های فناورانه باشد. حوزه‌های مهم دیگر در آموزش کارآفرینی، آگاهی از

آموزش کارآفرینی

تفکر و تصمیم‌گیری است. استفاده از مطالعات موردی و شبیه‌سازی به‌مثابه ابزارهایی برای غوطه‌ور شدن دانشجویان در جنبه روان‌شناختی یک کارآفرین و کشف الگوهای ذهنی کارآفرینانه رایج است. در این دیدگاه، دانشجویان، کارآفرینی و تصمیم‌گیری کارآفرینانه را یاد می‌گیرند. دیدگاه «روش» فراتر از کارآفرین، تیم و شرکت است، زیرا دانشجویان را در نقش کارآفرین قرار داده تا از راه تجربه کارآفرینی و سازمانی یاد بگیرد. آموزش در این دیدگاه شامل تکنیک‌های مختلفی مانند راه‌اندازی واقعی یک کسب‌وکار، یادگیری اصول طراحی برای ونچر جدید، شرکت در بازی‌ها و شبیه‌سازی‌های جدی و مانند آن می‌شود. این چهار دیدگاه در جدول ۱ خلاصه شده‌اند.

پیتاوی (2012) برنامه‌های درسی مربوط به ۱۱۷ درس آموزش کارآفرینی را در بریتانیا و آمریکا بررسی کرد و دریافت که بیشترین تمرکز به‌ترتیب بر کارآفرینی، طرح کسب‌وکار، کارآفرینی فناورانه، تأمین مالی ونچر، کارآفرینی اجتماعی و مشاوره کسب‌وکارهای کوچک است. پیتز (2014) یک مدل آموزشی پنج مرحله‌ای را برای آموزش کارآفرینی پیشنهاد می‌کند که شامل دروس یادگیری تجربی نیز می‌شود. خاستگاه این مدل، مرکز توسعه کسب‌وکار کوچک است و در دانشگاه نیومکزیکو مورد

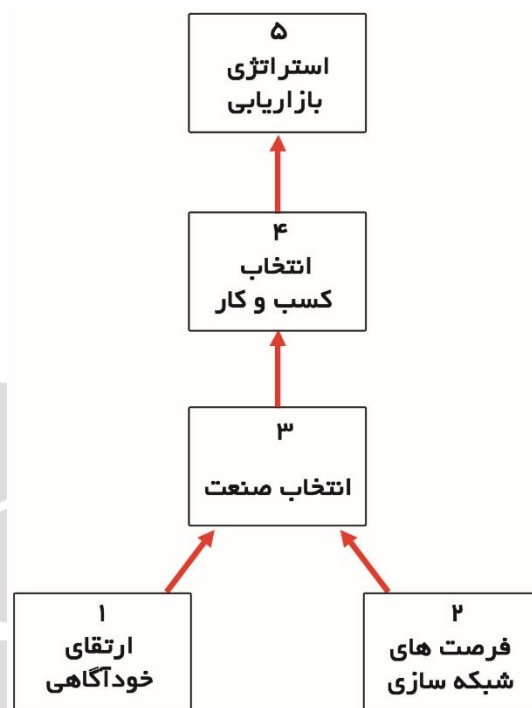
گزینه‌های شغلی کارآفرین، منابع دارای سرمایه‌های خطرپذیر، محافظت از ایده، تحمل ابهام، مشخصه‌های معرف شخصیت کارآفرین و چالش‌های پیش روی هریک از مراحل توسعه ونچر باشد.

نک و گرین (2011) استدلال کردند که چهار دنیای متفاوت از آموزش کارآفرینی بر رویکردهای آن تأثیر می‌گذارد. این چهار دنیا در جدول خلاصه شده است که با عینک «برای»، «از طریق»، «در مورد» و «اهداف آموزش کارآفرینی» دیده می‌شوند. آنها انواع آموزش کارآفرینی را از راه لنز هریک از این دیدگاه‌ها توصیف می‌کنند. دیدگاه «کارآفرین» در آموزش، به کارآفرین در قامت یک شخصیت قهرمان نگاه می‌کند و به مقایسه دانشجویان با انواع ایده‌آل کارآفرینان در جهت شکل‌گیری الگوهای نقش رفتارهای کارآفرینانه می‌پردازد. آزمون‌های خودارزیابی و روایت‌هایی توصیفی در مورد کارآفرینان در این دیدگاه رایج است. دیدگاه «فریند» یک رویکرد تحلیلی است و تلاش صرف در جهت مشخصه‌های کارآفرینان نیست. در این نوع آموزش، شرکت نقطه کانونی است و برنامه‌های درسی به فرایندهای شناخت و ارزیابی فرصت‌ها، شکل‌گیری ونچر جدید و طرح کسب‌وکار کمک می‌کند. دیدگاه «شناخت» برای شناخت کارآفرینانه و تأکید بر کارآفرین، تیم کارآفرینانه،

جدول ۱. دیدگاه‌های آموزش کارآفرینی (Neck and Greene, 2011)

دنیای....	کارآفرین	فرایند کارآفرینانه	شناخت کارآفرینانه	روش کارآفرینانه
سطح تحلیل	کارآفرین	شرکت	کارآفرین و تیم	کارآفرین، تیم و شرکت
تمرکز	مشخصه‌های کارآفرین؛ ماهیت در برابر پرورش	ایجاد ونچر جدید	تصمیم‌گیری برای درگیری در اقدامات کارآفرینانه	مجموعه‌ای از تکنیک‌ها برای تمرین کارآفرینی
پیامد آموزشی	توصیفی	پیش‌بینی	تصمیم	اقدام
هدف آموزش	یادگیری «در مورد» کارآفرینی	یادگیری «برای» کارآفرینی	یادگیری «برای» کارآفرینی	یادگیری «از طریق» کارآفرینی
خروجی برای دانشجویان	مدل‌های شبیه‌سازی شده	تکرار فرایندهای کارآفرینانه	تصمیم‌گیری برای کارآفرین شدن	اتخاذ رفتار کارآفرینانه

استفاده قرار گرفته است. این پنج مرحله دو جنبه غالباً نادیده گرفته شده یادگیری تجربی را در نظر می گیرند که شامل رویکرد فردی و تعامل با محیط است. این مدل در شکل ۱

نشان داده شده است.

شکل ۱. مدل پنج مرحله‌ای آموزش کارآفرینی (Pittz, 2014)

بدون شک، مرحله اول که ارتقاء خودآگاهی است اهمیت دارد و دانشجویان باید علایق، توانایی‌ها، نقاط قوت و ضعف، استعدادها و به‌طورکلی سرمایه‌های فکری خود را ارزیابی کنند تا بتوانند مهارت‌ها و تجربیات خود را برای راه‌اندازی یک کسب‌وکار به‌کار گیرند. اولین تکنیک، خودارزیابی است. تکنیک بعدی تهیه پیشینه شخصی است به‌طوری‌که به‌صورت ناشناخته نوشته شود و سپس پیشینه‌ها در کلاس به بحث گذاشته شده تا قابلیت‌های مهم هر فرد مشخص شود. مرحله دوم، شبکه‌سازی است که جنبه مهمی از یادگیری تجربی و تعامل با محیط است. در آموزش کارآفرینی این فرصت یعنی ارتباط مستقیم با مشتریان، رقبای، سهامداران و مانند آن است تا دانشجویان بتوانند تجربیاتی

در صنعت مربوطه به‌دست آورند. کارآموزی، اشتغال نیمه‌وقت، شرکت در فرصت‌های داوطلبانه به همراه استفاده از مشاوره‌هایی مانند فرشتگان کسب‌وکار، مشاوران مؤسسه، گروه مشاوران بازنشسته و بانکداران و مانند آن از تکنیک‌های این مرحله است. در کنار ابزارهای سنتی، مشارکت در وب‌سایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی موجود در زمینه کسب‌وکار و نوپاها نیز انجام می‌شود تا دانشجویان بتوانند با توسعه‌دهندگان وب‌سایت، مدیران اجرایی، برنامه‌نویسان، تأمین‌کنندگان مالی بالقوه، کارآفرینان پیشرو و به‌طورکلی اکوسیستم کارآفرینی تعامل واقعی و نزدیک داشته باشند. انتخاب صنعت، سومین مرحله است که در حقیقت برای پوشش جنبه‌های نادیده گرفته شده در آموزش کارآفرینی برای سوق دادن دانشجویان به سمت عملگرایی است. شروط داخلی انتخاب صنعت، قدرت‌ها، سرمایه فکری و تمایلات شخصی و شروط بیرونی، نرخ رشد صنعت، موانع ورود، بخش‌بندی صنعت، تغییرات قانونی اخیر، میزان سرمایه و مانند آن است.

انتخاب کسب‌وکار مرحله بعدی است. در این مرحله باید بررسی جامعی از مزیت رقابتی آینده توسط دانشجویان انجام شود. کانال توزیع، ویژگی‌های محصول، راهبرد (استراتژی) قیمت‌گذاری، محصول و فرایندهای نوآورانه، ارتقاء بسته‌بندی، تبلیغات و به‌طورکلی وجه تمایز در مقایسه با رقبا از مواردی است که باید بررسی شوند. آخرین مرحله نیز توسعه راهبرد بازاریابی است که جذب مشتری، سرمایه‌اندک و پیش‌بینی بازار آتی را به همراه دارد (Pittz, 2014).

کوراتکو و موریس از شش مسیر برای آموزش کارآفرینی دفاع می‌کنند و معتقدند که اگر به این موارد توجه نشود، با خطر از دست رفتن مشروعیت برنامه‌های دانشگاهی آموزش کارآفرینی مواجه می‌شویم که ۲۵ سال برای آن تلاش شده است. موارد شش‌گانه آنها به شرح زیر است:

۱. داشتن هدف روشن برای اینکه چرا ما کارآفرینی را آموزش می‌دهیم؟
۲. توسعه یک برنامه آموزشی کارآفرینی محوری برای فراهم

جدول ۲. روش‌های آموزش کارآفرینی (مقصودی و همکاران، ۱۳۹۴)

فعالیت‌ها	مسابقه طرح کسب و کار	رقابت در طرح تجاری	سخنرانی
یادگیری تجربی	پروژه	یادگیری حل مسئله	کار با مربیان باتجربه
گروه‌های متمرکز	تبادل نظر	طوفان مغزی	کار تیمی
دسترسی به وب‌سایت‌ها	بازدید کسب و کارهای نوآورانه	سخنرانی‌های الکترونیک	کلوب‌های کارآفرینی
شبیه‌سازی	دانشگاه مجازی	آموزش از راه دور	پخش فیلم کارآفرینی
نرم‌افزار BP	رهیافت سینرژیک	امکانسنجی طرح	بحث گروهی
برنامه SMC	نرم‌افزارهای کامپیوتری	بازی کامپیوتری	کارآفرینی اکتشافی
انجام سفرهای مرتبط	قرار گرفتن در محیط واقعی	میزگرد	تمرینات کلاسی
یادگیری مشارکتی	به بحث گذاشتن طرح‌های ناب	سخنرانی مهمان	مربیگری توسط یک کارآفرین
مصاحبه با یک کارآفرین	کار با مربیان باتجربه	بازدید علمی	برگزاری کارگاه
مواجهه با تهدیدات و بحران‌ها	اقدام‌پژوهی	کارورزی	سمینار
پروژه‌های تحقیقاتی	سخنرانی‌های الکترونیک	تحقیقات کارآفرینی	مشاوره کسب‌وکارهای کوچک

کارآموزی، آموزش ارتباطات، دعوت از کارآفرینان برای سخنرانی، شروع کسب‌وکار و مانند آن است که در جدول ۲ خلاصه شده است (مقصودی، ۱۳۹۴).

در تعیین روش آموزش کارآفرینی باید بر پرورش خلاقیت یادگیرندگان در دوره‌های آموزش کارآفرینی متمرکز بود. آموزش کارآفرینی بایستی با استفاده از روش‌های خلاقیت‌محور انجام گیرد و یادگیرندگان را با تکنیک‌های حل مسئله و راهبردهای رویارویی با شرایط مبهم و پیچیده آشنا کند (McMullan and Long, 1987).

اجاقی و همکاران (۱۳۹۵) مهارت‌های مدرسین کارآفرینی را در چهار گروه ویژگی‌های فردی (مانند روحیه نقدپذیری، رعایت عدالت، ظاهر آراسته و جذاب)، مهارت‌های تدریس (استفاده از روش‌های تعاملی و مشارکتی، تبادل تجربیات شخصی، انتقال تجربیات کارآفرینان)، مهارت‌های تجربی و مهارت‌های ارتباطی (ارتباطات اثربخش برای تبادل احساسات، تقویت انگیزه‌ها) طبقه‌بندی می‌کنند. در خصوص یادگیرندگان آموزش کارآفرینی نیز یکی از مهم‌ترین موارد، قصد کارآفرینانه است؛ قصد کارآفرینانه افراد برای راه‌اندازی یک کسب‌وکار

آوردن دانش عمومی پایه؛
۳. آموزش تجربی با استفاده از سازکارهایی که باعث افزایش تعامل و تجربه می‌شود؛

۴. ایجاد ساختاری قابل قبول برای اداره و ارائه برنامه‌های کارآفرینی که باعث توسعه برنامه‌های هیجان‌انگیز می‌شود؛

۵. شناسایی معیارهای کلیدی برای توجیه منابع سرمایه‌گذاری شده در برنامه‌های کارآفرینی. ما برای توسعه معیارهای مرتبط تر نسبت به آنچه که به طور سنتی استفاده می‌شده است، با چالش روبه‌رو هستیم؛

۶. افرادی که برای رهبری برنامه‌های کارآفرینی دانشگاهی انتخاب می‌شوند باید دارای موقعیت و رتبه علمی، چشم‌انداز روشن و توانایی درگیر شدن در تمامی رشته‌های دانشگاهی باشند (Hornsby et al., 2018).

روش‌های آموزش کارآفرینی در دنیا از تنوع زیادی برخوردار است که لزوم آشنایی مربیان و متولیان این حوزه با این روش‌ها ضروری است. برخی از روش‌های آموزش کارآفرینی شامل سخنرانی کلاسی، مصاحبه با کارآفرین، بازدید علمی، شبیه‌سازی، مباحثه گروهی، مطالعات موردی،

صورت می‌گیرد. در سبک فعال-مجری، ارتقاء نگرش‌ها، مهارت‌ها و قدرت تحلیل شرایط رخ می‌دهد و در نهایت در سبک فعال-نظری، تفسیر و تغییر درک از پدیده مدنظر قرار می‌گیرد (خنifer و همکاران، ۱۳۹۲).

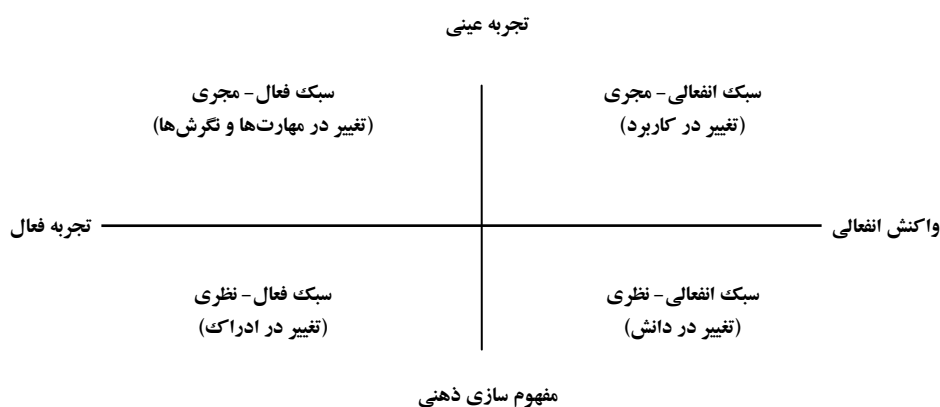
ویژگی‌های مدرسان کارآفرینی

هالنگا-برینک ویژگی‌های اصلی مدرسان کارآفرینی را به سه دسته خصایص شخصی، آموزشی و محتوایی تقسیم می‌کند. خصایص شخصی شامل روحیه ابتکاری، روحیه کارآفرینانه، همدلی، اشتیاق، استقامت و سرسختی، کنجکاوی و گشودگی نسبت به جهان است؛ خصایص آموزشی شامل روحیه مربیگری، انعطاف‌پذیری نسبت به کارآموزان، ارائه و دریافت بازخورد، ارائه پاداش به کارآموزان، آشنایی با قوانین و آموزش‌های خارج از چارچوب‌های معمول است؛ و در نهایت خصایص محتوایی شامل درک درست از کارآفرینی، درک رفتار کارآفرینانه، توانایی شناسایی استعداد، داشتن تجربه کافی در کارآفرینی و پیوند و ارتباط با دنیای حرفه‌ای است (Hallenga-Brink, 2017). مدرسان کارآفرینی، به‌صورت اجتماعی برانگیخته می‌شوند، نوآور، روشن‌فکر و پیشرو هستند، همیشه به فرصت‌ها می‌اندیشند، دانش‌محور و

جدید، یکی از روش‌های ارزیابی آموزش کارآفرینی نیز محسوب می‌شود. محققین مختلف معتقدند که آموزش کارآفرینی بر دانش، مهارت‌ها، تصورات و پیامدهای کارآفرینی مانند قصد کارآفرینی تأثیر مثبتی دارد (Martin et al., 2013; Kuttim et al., 2014). آموزش کارآفرینی در افزایش نگرش کارآفرینانه تأثیر داشته و تغییر قابل‌توجهی بر آن می‌گذارد.

سبک‌های آموزش کارآفرینی

دریزلر (2008: 12) معتقد است که می‌توان سبک‌های آموزش کارآفرینی را به چهار دسته طبقه‌بندی کرد؛ اگر روش آموزش را طیفی در نظر بگیریم که از آموزش نظری صرف تا تجربه عینی و عملی را دربر گیرد و میزان دخالت آموزش‌گیرنده در فرایند آموزش را نیز یک طیف در نظر بگیریم که از واکنش انفعالی تا فعال را دربر بگیرد، آن‌گاه می‌توان از تلاقی این دو طیف به چهار سبک آموزش کارآفرینی رسید که در شکل ۲ نشان داده شده است. دانشجویان در سبک انفعالی-نظری، پس از یادگیری دانش در جست‌وجوی تأیید آن هستند. در سبک انفعالی-مجری، یادگیری به‌صورت ضمنی و با انجام فعالیت‌های مختلفی

شکل ۲. چارچوب مفهومی سبک‌های آموزش کارآفرینی (Dreisler, 2008: 12)

آموزش کارآفرینی

کارآفرینی و تحقیقات مرتبط با آن، در حال حاضر با چالش‌های زیادی روبه‌رو است. برخی از این چالش‌ها به صورت زیر است:

۱. ایجاد روش‌شناسی‌های تحقیق برای سنجش اثربخشی کارآفرینی؛
۲. چالش در محتوا و شیوه‌های آموزش کارآفرینی؛
۳. چالش در کیفیت مدرسان و مربیان کارآفرینی؛
۴. چالش در پذیرش آموزش کارآفرینی در دانشکده‌ها نسبت به کسب‌وکار؛
۵. چالش در ایجاد پیکره‌ای عمومی (مشترک) در زمینه‌های دانشی مختلف؛
۶. چالش در اثربخشی روش‌های آموزشی؛
۷. چالش در نیازهای یادگیری کارآفرینانی که در حال کار هستند، متناسب با دوره زندگی کسب‌وکاری که در آن بسر می‌برند (مقیم‌ی و احمدپور داریانی، ۱۳۸۷).

برنامه درسی کارآفرینی

مدرسه کسب‌وکار هاروارد یک برنامه درسی کارآفرینی جامع و مدون تدارک دیده که حاصل تحقیق و بررسی موارد آموزشی متعدد است. در سال اول، تمام دانشجویان دروس یکسانی می‌گذرانند که به آن برنامه آموزشی الزامی گفته می‌شود که مفاهیم پایه مدیریت و مهارت‌های کلیدی مانند مدیریت کارآفرینانه در آن بحث می‌شود. در سال دوم، هریک از دانشجویان از میان دروس مختلف تدارک دیده شده، مجموعه‌ای از موارد را انتخاب می‌کنند؛ فهرست عناوین درسی به همراه محتوای هریک بدین شرح است:

ظهور نظام سرمایه‌داری مدیریتی در ایالات متحده (۲۸ جلسه):

- تأثیرات خلاقانه و تخریبی سرمایه‌داری در ایالات متحده از ۱۷۹۰ تا ۱۸۷۰؛
- ظهور سازمان‌ها از ۱۸۷۰ تا ۱۹۲۰؛
- موفقیت، افسردگی و جنگ از ۱۹۲۰ تا ۱۹۴۵؛
- نوآوری، مالی و قانونگذاری از ۱۹۵۰ تا ۲۰۰۸؛
- رویای آمریکایی از ۱۷۹۰ تا کنون.

دارای چشم‌انداز بوده و تحمل خطر دارند و به پیشرفت خود گرایش دارند (Keyhani and Kim, 2020).

آروتی و کاسترو (2020) نیز ویژگی‌های اصلی مدرسان کارآفرینی را به ویژگی‌های میان‌فردی، کارآفرینانه، سازمانی، ارتباطی و اجتماعی تقسیم می‌کنند که جزئیات هریک در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳. ویژگی‌های مدرسان کارآفرینی
(Arruti and Castro, 2020)

میان‌فردی	خودانگیزی اتکای به نفس خوداثربخشی تعهد سرسختی و استقامت احساس مسئولیت مرکز اسناد درونی بالا
کارآفرینانه	قابلیت اقدام براساس خودآغازگری خودمختاری روحیه کارآفرینانه خلاقیت نوآوری مهارت‌های رهبری تحمل عدم قطعیت بالا قابلیت ریسک‌پذیری
سازمانی	توانایی تطبیق با محیط انعطاف‌پذیری و سازگاری با تغییر روشن‌فکری مهارت‌های مدیریت پروژه توانایی استفاده از روش‌های نوآورانه و فعال مهارت‌های تصمیم‌گیری
ارتباطی	مهارت‌های ارتباط کلامی و نوشتاری مهارت‌های دیجیتال
اجتماعی	توانایی کار در قالب تیم

چالش‌های آموزش کارآفرینی

با بررسی و تحلیل ادبیات می‌توان دریافت که آموزش

- تحلیل بازاریابی: قیمت، تست قیمت گذاری و مذاکره قیمت؛
- انتخاب کانال و مدیریت کانال؛
- مقیاس پذیری ونچر: مدیریت بازاریابی و توسعه کسب و کار.
- کارآفرینی از راه تملک (۱۲ جلسه):
- این جلسات به صورت هفتگی برگزار شده و دانشجویان ملزم به انجام تکالیفی در موضوعات مربوط به خرید یک شرکت کوچک مانند بیان اهداف محتمل، اشکال مختلف، شرایط و تأمین مالی، شرایط معامله و مسائل حقوقی، مذاکرات و موارد دیگر مرتبط هستند.
- پروژه‌ها در مدیریت کسب و کار (۲ ساعت در هفته):
- در این دوره، دانشجویان باید بتوانند کسب و کارهای خود را توسعه دهند که در این راستا از امکانات دانشکده‌های مختلف مانند کتابخانه، استفاده از فضا، مشاوره گروه همسالان خود، انجام آزمایشات میدانی، تعاملات گروهی، دسترسی به متخصصان و مشاوران استفاده می‌شود. در انتهای این دوره دانشجویان باید نقاط قوت و ضعف، اولویت‌های کسب و کار، تدوین راهبرد، زمانبندی و تأمین مالی برای مقیاس‌پذیری و مانند آن را در نظر داشته باشند.
- مدیریت محصولات (به صورت هفتگی):
- نقش مدیران محصولات و بنیانگذاران محصولات و کسانی که در مراحل مختلف چرخه عمر محصول مشارکت دارند؛
- استفاده از تکنیک‌هایی برای درک نیازهای مشتری و اعتبارسنجی تقاضای یک محصول؛
- بهترین روش‌ها برای تجربه کاربر و طراحی برنامه؛
- آزمایش محصول و نمونه‌سازی اولیه.
- مدیریت مالی شرکت‌های کوچک (۲۸ جلسه):
- چگونگی خرید یک کسب و کار کوچک؛
- روش‌های مختلف تأمین مالی؛
- چگونگی مدیریت موفق جنبه‌های مالی شرکت‌های کوچک؛
- مسائل مرتبط با رشد شرکت‌های کوچک؛
- مسائل مرتبط با نقدینگی و سودآوری.
- سفرهای بنیانگذاران (۲۸ جلسه):

کشورهای در حال توسعه (راهکارهای کارآفرینانه برای رفع مشکلات):

- این دوره چارچوبی برای درک مشکلات مهم اقتصادی و اجتماعی پنج میلیارد انسان در کشورهای در حال توسعه ارائه می‌کند، به طوری که دانشجویان به صورت تیمی با هدف شناسایی راهکارهای کارآفرینانه برای چنین مشکلاتی اقدام کنند. مطالعات موردی برای شناخت چالش‌ها و راه‌حل‌ها در زمینه‌های مختلفی مانند بهداشت، آموزش، فناوری، برنامه‌ریزی شهری، هنر و علوم انسانی پوشش داده می‌شود.

شکست کارآفرینانه (۱۴ جلسه):

- شکست در مراحل اولیه؛
- شکست در مراحل پایانی؛
- شکست از منظر بنیانگذار.

تأمین مالی کارآفرینانه (۲۸ جلسه):

- مناسب برای دانشجویانی که قصد دارند در مقطعی از کسب و کار خود در کسوت بنیانگذار، سرمایه‌گذار، عضو هیئت‌مدیره یا مشاور با یک نوپای دیگر مشارکت کنند.
- امکان کار با نوپاها برای تیم‌های دانشجویان امکان‌پذیر می‌شود. جلسات حضوری و مجازی برای استفاده از اساتید مختلف تدارک دیده می‌شود.

سرمایه‌داری جهانی و کارآفرینی:

- این دوره دانشجویان را به چالش می‌کشد تا با توجه به دیدگاه رقابتی، عدم تقارن اطلاعاتی، منافع متضاد، شکاف‌های نهادی و قانونی، جغرافیای سیاسی و اختلافات فرهنگی به فکر کسب و کار باشند. در این دوره، تصمیمات چالش برانگیز کارآفرینان در دوره‌های مختلف بررسی می‌شود و مسائلی مانند نقش رهبران کسب و کار، تأثیرات نازیس، مبارزه برای استقلال هند، دوران آپارتاید افریقای جنوبی و مناقشات خاورمیانه بررسی می‌شود.

فروش و بازاریابی کارآفرینانه (۲۸ جلسه):

- شناسایی و درک خریداران: جذب مشتری و مدیریت فروش؛
- تحلیل بازاریابی: انتخاب مشتری، سفر خرید، بازارهای

B2B و B2C؛

کارآفرینی و آموزش‌های علمی-کاربردی

رسالت دانشگاه‌ها صرفاً انتقال دانش یا پیشرفت ذهنی نیست، بلکه آموزش‌هایی باید صورت گیرد که قابلیت اشتغال‌پذیری را در افراد ارتقاء دهد (Hwang, 2001). از طرف دیگر، رسالت آموزش علمی-کاربردی تربیت نیروی انسانی کارآمد، خلاق و کارآفرین است که آموزش کارآفرینی در این مسیر می‌تواند ظرفیت لازم برای کمک به اشتغال دانش‌آموختگان در مراکز علمی-کاربردی را داشته باشد (Azizi et al., 2010). آموزش‌های این دانشگاه به صورت مهارتی بوده و برگرفته از نیازسنجی واقعی از بازار کار و مبتنی بر تحقیقات مستمر است و هدف اصلی آن، ایجاد بستری برای مشارکت سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی در تربیت نیروی انسانی متخصص و موردنیاز بخش‌های مختلف است، به طوری که دانش‌آموختگان بتوانند دانش و مهارت را توأمان بیاموزند.

آموزش‌های علمی-کاربردی در ایجاد انگیزه برای راه‌اندازی کسب‌وکار (Ledyaeva et al., 2008) و نیز آغاز به کسب‌وکار و تداوم آن (Jarvi, 2012) و در نتیجه افزایش موفقیت کارآفرینان (Bacigalupo et al., 2016) نقش مؤثری دارد. آموزش‌های علمی-کاربردی دارای رویکردی متقابل و پیشرو است که نسبت به رویکردهای دیگر به شاخص‌های بیشتری نظیر روش تدریس، قابلیت‌های مدرسان، برگزاری کارگاه و امکانات آزمایشگاهی و کمک آموزشی تمرکز دارد (Valerio et al., 2014).

مقاطع تحصیلی در دانشگاه علمی-کاربردی از کاردانی آغاز می‌شود و در قالب چهار دسته صنعت، کشاورزی، مدیریت و خدمات اجتماعی و فرهنگ و هنر است. تمرکز آموزش‌های علمی-کاربردی، آموزش پودمانی به‌مثابه کاربردترین روش آموزشی است.

کتاب‌شناسی

احمدپور داریانی، م. (۱۳۸۳). تجارب کارآفرینی در کشورهای منتخب، تهران: امیرکبیر.
اجاقی، ص.، نادری، ن. و رضایی، ب. (۱۳۹۵). ارزیابی مهارت‌های تدریس کارآفرینی براساس مدل بورنچ: رویکرد آمیخته. فصلنامه

- بنیان‌گذاری یک ونچر؛
- ایجاد یک ونچر؛
- بقای یک ونچر.
- سرمایه‌گذاری (ریسک، سود و تأثیرات) (۲۸ جلسه)
- مدیریت حقوقی و کارآفرینی (زمان‌بندی متغیر):
- مسائل مرتبط با استخدام، قراردادها و مسائل کارکنان؛
- مسائل مرتبط با قوانین کپی‌رایت، حق ثبت اختراع، اسرار تجاری، امنیت محیطی؛
- قوانین ورشکستگی؛
- بازارهای مالی؛
- آسیب‌های زیست‌محیطی؛
- اشکال مختلف شرکت؛
- قوانین دولتی.
- ایجاد بازار (۲۴ جلسه):
- ساختار و اهداف بازارها؛
- دلایل متداول شکست بازارها؛
- راهبردهای راه‌اندازی و مدیریت فضای بازار؛
- انواع سازکارهای بازار.
- مدیریت آینده‌کار (۲۸ جلسه)
- آینده فضای کاری (۲۸ جلسه):
- سرمایه انسانی در آینده؛
- دسترسی به استعدادها در سراسر جهان؛
- نابرابری و فشارهای جغرافیایی.
- مهارت‌های عمومی کارآفرینی (۲۸ جلسه):
- ایده پردازی؛
- مخاطرات؛
- فرصت؛
- مقیاس.
- مقیاس‌پذیری ونچرهای فناورانه (۲۴ جلسه):
- راهبرد؛
- سرعت؛
- منابع موردنیاز هر مرحله؛
- تیم ارشد؛
- ساختار؛
- همدلی.

- Calgary.
- Hornsby, J. S., Messersmith, J., Rutherford, M. & Simmons, S. (2018). Entrepreneurship everywhere: across campus, across communities, and across borders. *Journal of Small Business Management*, 56(1), 4-10.
- Hwang, H. B. (2001). A modern simulation course for business students. *Interfaces*, 31(3), 66-75.
- Järvi, T. (2012). Teaching entrepreneurship in vocational education viewed from the regional and field perspectives. *Journal of Vocational Education & Training*, 64(3), 365-377.
- Katz, J. A. (2003). The chronology and intellectual trajectory of American entrepreneurship education: 1876–1999. *Journal of business venturing*, 18(2), 283-300.
- Keyhani, N. and Kim, M. S. (2020). A systematic literature review of teacher entrepreneurship. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, 1-20.
- Kourilsky, M. L. (1995). Entrepreneurship Education: Opportunity in Search of Curriculum. *Published in Business Education Forum*.
- Küttim, M., Kallaste, M., Venesaar, U. & Kiis, A. (2014). Entrepreneurship education at university level and students' entrepreneurial intentions. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 110, 658-668.
- Ledyeva, S., Gustafsson-Pesonon, A., Mochnikova, E., & Vasilenko, D. (2008). Russian students' perceptions of entrepreneurship. *Results of a survey in three St. Petersburg universities. Entrepreneurship development—project, 2*.
- Ligthelm, A. (2007). Survival analysis of small informal businesses in South Africa 2007–2010. *Eurasian Business Review*, 1, 160–179.
- Martin, B. C., McNally, J. J. & Kay, M. J. (2013). Examining the formation of human capital in entrepreneurship: A meta-analysis of entrepreneurship education outcomes. *Journal of business venturing*, 28(2), 211-224.
- McMullan, W. E. & Long, W. A. (1987). Entrepreneurship education in the nineties. *Journal of Business Venturing*, 2(3), 261-275.
- Mojica, M. N., Gebremedhin, T. G. & Schaeffer, P. V. (2010). A county-level assessment of entrepreneurship and economic development in Appalachia using simultaneous equations. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 15(01), 3-18.
- Neck, H. M. & Greene, P. G. (2011). Entrepreneurship education: known worlds and new frontiers. *Journal of small business management*, 49(1), 55-70.
- Newbold, K. F., & Erwin, T. D. (2014). The education of entrepreneurs: An instrument to measure entrepreneurial development. *Journal of Business and Entrepreneurship*, 26(1), 141-178.
- Pacheco, D. F., Dean, T. J. & Payne, D. S. (2010). Escaping the green prison: Entrepreneurship and the creation of opportunities for sustainable development. *Journal of Business Venturing*, 25(5), 464-480.
- Pittaway, L. & Edwards, C. (2012). Assessment: examining practice in entrepreneurship education. *Education+ Training*, 54(8/9), 778-800.
- Pitz, T. G. (2014). A model for experiential entrepreneurship
- علمی پژوهشی تدریس پژوهی، ۴ (۳)، ۱۲۹-۱۴۵.
- خنیفر، ح.، رسایی فرد، ر. و صفیان بلداجی، م. (۱۳۹۲). رویکرد میان‌رشته‌ای آموزش کارآفرینی در نظام آموزش عالی. *نامه آموزش عالی*، ۶ (۲۴)، ۱۱-۳۴.
- عزیزی، م. و طاهری، م. (۱۳۹۳). تأثیر آموزش کارآفرینی بر قصد و ویژگی‌های کارآفرینانه دانشجویان. *فصلنامه نوآوری و ارزش‌آفرینی*، ۲ (۴)، ۷۱-۸۳.
- مقصودی، س. (۱۳۹۴). بررسی روش‌های تدریس در آموزش کارآفرینی. *نشریه مطالعات آموزشی مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ارتش*، ۴ (۱)، ۶۳-۷۰.
- مقیمی، س. م. و احمدپور داریانی، م. (۱۳۸۷). آموزش کارآفرینی در کسب‌وکارهای کوچک و متوسط ایران: نیازها و راهکارها. *فصلنامه توسعه کارآفرینی*، ۱ (۱)، ۲۰۷-۲۴۵.
- Acs, Z. J. and Audretsch, D. B. (2010). *Handbook of Entrepreneurship Research*. New York: Springer
- Aparicio, G., Iturralde, T. & Maseda, A. (2019). Conceptual structure and perspectives on Entrepreneurship education research: A bibliometric review. *European Research on Management and Business Economics*, 25(3), 105-113.
- Arruti, A. & Panos-Castro, J. (2020). How do future primary education student teachers assess their entrepreneurship competence? An analysis of their self-perception. *Journal of Entrepreneurship Education*, 23(1), 1-13.
- Azizi, B.; Farajollah Hosseini, J.; Hosseini, S. M. and Mirdamadi, M. (2010). Factors influencing the development of entrepreneurial education in Iran's applied-scientific educational centers for agriculture. *American Journal of Agricultural and Biological Sciences*, 5(1), 77-83.
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y. & Van den Brande, G. (2016). EntreComp: The entrepreneurship competence framework. *Luxembourg: Publication Office of the European Union*, 10, 593884.
- Birch, D. L. (1987). *Job Creation in America: How Our Smallest Companies Put the Most People to Work*. New York: Free Press.
- Dreisler, P. (2008). Entrepreneurship: From Opportunity to Action: The Entrepreneurial Process. In *Teaching Entrepreneurship* (pp. 5-13). Physica-Verlag HD.
- Dzisi, S. (2008). Entrepreneurial activities of indigenous African women: a case of Ghana. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 2(3), 254-264.
- Fretschner, M. & Weber, S. (2013). Measuring and understanding the effects of entrepreneurial awareness education. *Journal of small business management*, 51(3), 410-428.
- Gibb, A. A. (1993). The Enterprise Culture and Education: Understanding Enterprise Education and Its Links with Small Business, Entrepreneurship and Wider Educational Goals. *International Small Business Journal*, 11, 11-34
- Hallenga-Brink, S. (2017). Teaching Entrepreneurship: To Be the Wind under Students' Wings. Proceedings of the 13th International CDIO Conference, Canada: University of

آموزش کارآفرینی

Self-employment	خویش فرمایی
New Mexico State University (NMSU)	دانشگاه نیومکزیکو
Dreisler	دریزلر
Entrepreneurship Curriculum	سرفصل های درسی دانشگاهی
Solomon	سولومون
Fretschner	فرشیزر
Social Entrepreneurship	کارآفرینی اجتماعی
Castro	کاسترو
Katz	کتز
Kuratko	کوراتکو
Garava	گاروان
Greene	گرین
Gibb	گیب
Harvard Business School (HBS)	مدرسه کسب و کار هاروارد
Entrepreneurship Educators	مربیان کارآفرینی
Small Business Development Center (SBDC)	مرکز توسعه کسب و کار کوچک
Morris	موریس
Neck	نک
Startup	نوپا
Nieman	نیمن
Weber	ویر
Versloot	ورسلوت
Van Praag	ونپراگ
Venture	ونچر
Vuuren	وورن
Hallenga-Brink	هالنگا برینک
Hanoun	هانون

education. *Journal of Business & Entrepreneurship*, 26(1), 179-192.

Praag Van, C. M., & Versloot, P. H. (2007). What is the value of entrepreneurship? A review of recent research. *Small business economics*, 29(4), 351-382.

Shartrand, A., Weilerstein, P., Besterfield-Sacre, M. & Golding, K. (2010). TECHNOLOGY ENTREPRENEURSHIP PROGRAMS IN U. S. ENGINEERING SCHOOLS: COURSE AND PROGRAM CHARACTERISTICS AT THE UNDERGRADUATE LEVEL. In *American Society for Engineering Education*. American Society for Engineering Education.

Sluis Van der, J., Van Praag, M. & Vijverberg, W. (2008). Education and entrepreneurship selection and performance: A review of the empirical literature. *Journal of economic surveys*, 22(5), 795-841.

Solomon, G. (2007). An examination of entrepreneurship education in the United States. *Journal of small business and enterprise development*, 14(2), 168-182.

Solomon, G. T., Duffy, S. & Tarabishy, A. (2002). The state of entrepreneurship education in the United States: A nationwide survey and analysis. *International journal of entrepreneurship education*, 1(1), 65-86.

Souitaris, V., Zerbinati, S. & Al-Laham, A. (2007). Do entrepreneurship programmes raise entrepreneurial intention of science and engineering students? The effect of learning, inspiration and resources. *Journal of Business venturing*, 22(4), 566-591.

Torrance, W. E. (2013). Entrepreneurial campuses: Action, impact, and lessons learned from the Kauffman Campuses Initiative. *Ewing Marion Kauffman Foundation Research Paper*.

Valerio, A., Parton, B. & Robb, A. (2014). *Entrepreneurship education and training programs around the world: dimensions for success*. The World Bank.

Vuuren Van, J. J. & Nieman, G. H. (1999, June). Entrepreneurship education and training: A model for syllabi/ curriculum development. In *44th ICSB World Conference Proceedings*.

آصف کریمی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

معادل ها

Aparicio	آپاریسیو
Arruti	آروتی
Entrepreneurship Education (EE)	آموزش کارآفرینی
Scate	اسکات
OCinneide	اوسینید
Entrepreneurship Curriculum Programme (ECP)	برنامه درسی کارآفرینی
Pittaway	پیتاوی
Pittz	پیتز
Self-efficacy	خوداثربخشی